

КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ МАРШАЛЛА

Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»

Анотація. У статті розглянуто досвід відновлення виробництва та підвищення продуктивності під час реалізації Плану Маршалла для Європи після Другої світової війни. Виокремлено та охарактеризовано три фази відновлення виробництва під час реалізації Плану Маршалла: усунення критичної нестачі продуктів харчування, сировини та товарів-замінників; нова інвестиційна програма; вирішення проблеми продуктивності.

Ключові слова: виробництво; продуктивність; повоєнне відновлення; План Маршалла; економічна допомога; програма відновлення

Abstract. The article addresses the best practices of manufacturing recovery and productivity improvement in the course of the Marshall Plan implementation in Europe post-World War II. The article defines and characterizes three phases of manufacturing recovery in the course of the Marshall Plan implementation: elimination of the critical shortage of food, raw materials, and substitute goods, new investment program, and solution to productivity problem.

Keywords: manufacturing; productivity; post-war recovery; Marshall Plan; economic assistance; recovery program

Російсько-українська війна та значні руйнування, завдані промисловості й інфраструктурі України актуалізують питання відшкодування збитків, завданих агресивними військовими діями російської федерації та відновлення й нарощування виробничих потужностей і продуктивності. У контексті цього варто розглянути досвід відновлення виробництва та продуктивності під час реалізації Плану Маршалла для Європи після Другої світової війни, а також проаналізувати й оцінити зазначене з урахуванням українського контексту.

Виробництво та продуктивність праці були ключовими чинниками економічного відновлення Європи після Другої світової війни. Європа прагнула якнайшвидше досягти довоєнного рівня виробництва та перевершити його. За п'ятдесят років до того, на початку ХХго століття, виробіток американського робітника у галузі промисловості приблизно дорівнював виробітку європейського робітника у Великобританії, Франції чи Німеччині. Але з того часу продуктивність, або ж виробіток за людину-день американського робітника щорічно зростала на 3%, у той час як у Західній Європі - менш ніж на 1,5%. Контраст між продуктивністю робітників у сільському господарстві був настільки ж разючим. У 1949 році американський робітник міг скористатися потужністю, еквівалентною майже 7 кінським силам, у той час як його європейський колега міг використати лише приблизно 2,5. У 1951 році американський робітник виробляв у 2-5 разів більше за європейського робітника [3]. Тож у цій сфері США мали потужний потенціал для допомоги Європі.

Можна виокремити три фази відновлення виробництва у Європі під час реалізації Плану Маршалла:

- 1) усунення критичної нестачі продуктів харчування, сировини та товарів-замінників;
- 2) нова інвестиційна програма, за якої акцент робився на товарах відновлення, або ж товарах мультиплікаторах – верстатах та іншому сучасному промисловому та енергетичному обладнанні, а особливу увагу приділяли тому, що сприятиме зростанню місцевих інвестицій;
- 3) вирішення проблеми продуктивності.

Розглянемо ці фази детальніше.

Допомога з усунення критичної нестачі продуктів харчування, сировини та товарів-замінників за Планом Маршалла для деяких країн була надзвичайно важливою. Продукти харчування та сировина становили 15,7% імпорту за Планом Маршалла у 1948-49 роках і лише 2,2% наступного року. Обладнання складало 16% імпорту у 1948-49 роках і 34,3% - наступного року. У Німеччині імпорт у рамках реалізації Плану Маршалла становив лише 7% від загального імпорту в 1948 році на суму 1,4 мільярда доларів США, до якого слід додати допомогу GARIOA . Ці два види допомоги становили 37% німецького імпорту протягом четвертого семестру 1949 року, але лише 3% у 1952

році. Варто також зазначити, що кошти Плану Маршалла, виділені протягом першого року його реалізації, були використані лише частково. Наприклад, Велика Британія імпортувала лише 10% своїх покупок у рамках Плану. Придбання сільськогосподарської продукції було важливим на початку реалізації Плану Маршалла для таких країн, як Італія та Великобританія.

Закупівлі обладнання склали 14% коштів, виділених Планом Маршалла, і завдяки їм промислова потужність Європи почала відновлюватися. Але акцент на обладнанні був зроблений упродовж другого року реалізації програми відновлення. План Маршалла частково профінансував 143 плани промислового обладнання на суму до 600 мільйонів доларів США з 2,25 мільярдів доларів США. У Франції було частково профінансовано 43 великих плани обладнання на суму до 132,9 млн доларів США (Sollac, Usinor, гідро- та теплоелектростанції, нафтовидобувна установка). В Італії ЕСА запропонувала Fiat позику в розмірі 14,6 млн доларів США. Нідерланди побудували польдери та створили нову металургійну промисловість в Іджмейдені за кошти, отримані у рамках реалізації Плану Маршалла [1].

План Маршалла багато американців та європейців розглядало як масштабну інвестиційну програму. Кожна країна-реципієнт відчула ефект від допомоги у вигляді фінансованого США обладнання. Це був яскравий приклад того, що зовнішня допомога, котра заповнює певні прогалини в інвестиційній сфері, може значно прискорити темпи економічного відновлення. Також важливо зазначити, що під час реалізації Плану Маршалла масштабну інвестиційну програму вдалося швидко втілити без надмірного шоку для економіки за умови вжиття адекватних заходів із запобігання інфляції. Ілюстрацією може виступити досвід Великобританії, у якій поставки обладнання у процесі реалізації Плану Маршалла забезпечили загальну підтримку всій економіці країни й без них були б неможливими ані досягнення стабільного розширення промислового виробництва у 1949 році, ані підтримка такої великої програми капіталовкладень [3; 10].

Найважливішим джерелом внутрішніх інвестиційних фондів у країнах-учасниках були державні заощадження, доповнені значними коштами допоміжних партнерських фондів. Приватний капітал здебільшого складався з коштів приватних компаній, оскільки індивідуальні заощадження як джерело інвестиційного капіталу значною мірою вичерпалися через оподаткування, вирівнювання доходів під час 1930х рр. і Другої світової війни, а також виснаження особистих заощаджень.

В умовах дефіциту капіталу інвестиції вимагали особливої обережності. Енергетика мала вирішальне значення, як і вугілля, нафта, сталь і різноманітні галузі промисловості. Здійснено значні інвестиції у гідроелектростанції, однак тривалий час, необхідний для завершення таких об'єктів, відтермінував їхній внесок у повоєнне відновлення виробництва. Вкладено великий обсяг інвестицій у сільському господарстві у машини та меліорацію (інвестиції у машини фінансувалися як за рахунок допомоги, так і за рахунок допоміжних партнерських фондів, у меліорацію – переважно з коштів допоміжних партнерських фондів та інших внутрішніх ресурсів). Великі інвестиції також було здійснено у виробництво сировини, необхідної для промислового та стратегічного використання. На відновлення своїх транспортних систем з моменту закінчення Другої світової війни і до 1951 року європейці витратили кошти, еквівалентні 19 млрд. дол. США на додаток до наданої їм допомоги. І навіть після рекордних інвестицій впродовж реалізації Плану Маршалла, у 1952 році деякі уряди все ще відчували у них гостру потребу [3].

Акцент на продуктивності як найважливішому показнику збільшення виробничих потужностей одразу від початку реалізації Плану Маршалла міг би суттєво підвищити ефективність програми відновлення. У книзі Грема Хаттона поняття продуктивності визначено наступним чином: “Продуктивність – це не виробництво. Виробництво – це просто обсяг продукції... Продуктивність - це ефективність, економія, найкраща організація виробництва! Ви підвищуєте продуктивність лише тоді, коли ви отримуєте більше продукції з тієї ж чи меншої кількості інгредієнтів виробництва... У всіх промислових країнах робоча сила настільки затребувана, настільки дорога та важлива, що продуктивність стала загальновизнаною як ефективність людської праці. Продуктивність - це відношення виробітку до витрачених людино-годин зусиль” [11]. Зазначене поняття він окреслив, спираючись на досвід та висновки промисловців та робітників, котрі відвідали США під егідою Англо-Американської Ради Продуктивності.

Виробництво та продуктивність і зусилля з їх нарощування відіграли ключову роль у повоєнному відновленні Європи впродовж реалізації Плану Маршалла. Їхня динаміка залежала від ряду чинників, результат від змін яких був помітний як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Специфічною обставиною повоєнної Європи був опір механізації та конкуренції, однак

практика уже давно довела їхню важливість для зростання продуктивності. Завдяки грамотним діям надавачів допомоги та її реципієнтів вдалося суттєво покращити ситуацію та вгамувати економічну кризу в Європі й подолати її причини.

У контексті російсько-української війни та потреби у програмі відновлення для України також постає питання відновлення виробництва, нарощування його обсягів та підвищення продуктивності. Вважаємо, що варто враховувати досвід реалізації Плану Маршалла для Європи у процесі повоєнного відновлення України. Зокрема, такі чинники, як технологічна допомога, інвестиції у сучасне промислове та енергетичне обладнання, налагодження якісного процесу навчання працівників та їх перекваліфікації, ефективність праці відіграватимуть важливу роль у процесі відновлення України після війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bayard P. H. The Marshall Plan and Its Meaning. Cornell University Press. 1955. 424 с.
2. Sorel E., Padoan P. C. The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century. OECD. 2008. 125 с.
3. Economic Survey for 1950. Command Paper 7915. In a series of reports to Parliament by the Secretary of State for Foreign Affairs and the Chancellor of the Exchequer. London. 1950. p. 9.
4. Hutton Graham. We Too Can Prosper. George Allen & Unwin, Ltd. London. 1953.

Нестор Ольга Юріївна, кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики, Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України», м. Львів, e-mail: olhanestor@gmail.com

Nestor Olha Yu., PhD (Finance), Research Fellow of the Department of Regional Financial Policy, Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Lviv, olhanestor@gmail.com